

Pozapomenuté výročí – sto let od konce Těšínské krize

Minulý měsíc uplynulo rovné století od ukončení sporu o území Těšínského Slezska, vedeného mezi nově vzniklými státy Československem a Polskem. V našem oboru na něj máme upomínku v podobě emisí s přetiskem SO 1920, které vydaly obě strany. Československá vydání jsou z filatelistického hlediska dobře popsána v 5. dílu Monografie čs. známek, zajímavé je však i hledisko historické, které si alespoň ve stručnosti nyní připomeneme.

FRANTIŠEK BENEŠ

Ve své více než tisícileté historii Těšínsko jako správní útvar zpočátku spadalo střídavě k oběma sousedním státům, českému nebo polskému knížectví a později českému nebo polskému království, v polovině 17. století po vymření těšínských Piastovců jejich knížectví připadlo českému králi. Protože však Těšínsko – stejně jako České země a stejně jako přilehlá část Polska – bylo po staletí součástí Habsburské monarchie, neprojevovaly se tu národnostní spory více, než bylo běžné i jinde, a zdejší Češi, Poláci, Němci a Slezané (ti sami sebe nazývali Šlonzáci) měli svůj jazyk, kulturu a samozřejmě i své národní zájmy, které se však mnohdy prolínaly a mísily. Obrovský hospodářský prostor, který Rakousko-Uhersko tvořilo, napomohl k průmyslovému rozvoji Těšínska, zejména v oblasti hornictví a hutnictví. To sem na počátku minulého století přivedlo mnoho nových obyvatel, zejména polské národnosti z Haliče (opět výhoda rozlehlé říše – snadný pohyb pracovních sil). S růstem počtu obyvatel však rostlo i národnostní citění, a to bylo bezprostředním spouštěčem událostí, k nimž došlo v souvislosti s rozpadem Rakousko-Uherska.

Už tři dny po vzniku Československého státu *Rada Narodowa* (místní národní výbor zastupující Poláky na Těšínsku) obsadila vojensky většinu Těšínska a prohlásila jej za součást Polska. Český *Zemský národní výbor pro Slezsko* naopak Těšínsko prohlásil za součást Československa. Následovaly obecně známé skutečnosti – vzájemné útoky a napadání, intervence u Dohody v Paříži, a nakonec provizorní rozdělení Těšínska mezi oba národní výbory. Přestože šlo o rozdělení prozatímní, Poláci ve své dočasné spravované části naplánovali volby do Sejmu a začali odtud odvádět rekruty do polské armády. To česká strana nesla nelibě, a tak následovala vojenská akce pod velením podplukovníka Šnejdárka (což mimochodem byla zcela mimořádná osobnost, opravdový chlap a založením celoživotní dobrodruh – myšleno v kladném slova smyslu, který by si zasloužil připomenutí na poštovní známce!), známá jako sedmidenní válka. Tou byly poměry zvráceny a Těšínsko z velké části obsazeno čs. jednotkami, ale po diplomatickém zásahu Dohody se nakonec vojska stáhla na novou demarkační linii.

Polská vláda poté navrhla konání lidového hlasování plebiscitu, podle jehož výsledků by bylo území definitivně rozděleno, a to s odvoláním na zásadu hlášanou americkým prezidentem Wilsonem o sebeurčení národů. Nabízí se úvaha, že při tom optimisticky vycházela z výsledků posledního sčítání lidu v roce 1910, kdy většina obyvatel Těšínska byla uvedena s polskou

národností. Nebyla to ovšem pravda, protože do této skupiny byli při sčítání zařazeni i Slezané (Šlonzáci), kteří tvořili početnou samostatnou skupinu, hlásící se spíše k Němcům a výrazně protipolsky zaměřenou.

Mírová konference v Paříži návrh na plebiscit přijala a souhlasila s ním nakonec i čs. vláda, i když předtím trvala na zásadě historického práva, s argumentem, že Těšínsko je už po staletí součástí Českého království. Byly ustaveny plebiscitní komise (česká, polská a mezinárodní), obě strany na Těšínsku vystupňovaly předvolební agitaci, mnohdy velmi násilnými způsoby, a – což je zajímavé pro nás filatelisty – pro plebiscitní území pod svou dočasnou správou vydaly poštovní známky. Ty v poštovním provozu skutečně sloužily, i když k hlasování nakonec nedošlo a spor byl urovnán dohodou – nebo spíše arbitráží. Až potud jde o celkem známé věci, my se však v našem článku chceme zabývat skutečnostmi, které běžné učebnice dějepisu většinou neuvádějí.

Nespornou skutečností je, že Těšínské knížectví bylo součástí Českého království a jako takové podle historického práva mělo být součástí nově vzniklého Československa. Stejně nesporné však je, že zhruba polovinu obyvatelstva Těšínska tvořili Poláci, což by jim podle zásady o sebeurčení národů dávalo právo zvolit si, ke kterému státu chtějí své území připojit. Obě tyto zásady přitom jak Poláci, tak Čechoslováci, používali případ od případu různě, jak se jim to právě hodilo. Historickým právem argumentovalo Československo nejen vůči Polákům, ale i vůči Němcům v Sudetech, naopak právo na sebeurčení uvádělo v případě Slovenska, kde zase Maďarsko argumentovalo právem historickým (Slovensko bylo součástí Uherska dobrých tisíc let!). A Poláci na Těšínsku své nároky zdůvodňovali právem na sebeurčení, zatímco části Ukrajiny a Běloruska se ve stejné době snažili obsadit s odvoláním na právo historické.

Nálada mezi obyvatelstvem obou zemí, RČS i Polska, i mezi jejich politickými reprezentanty, byla v době Těšínské krize silně napjatá. Národovecky zaměřené síly na obou stranách byly svatě přesvědčeny, že právo je na jejich straně a celé Těšínsko že patří Československu, resp. Polsku. Jakýkoli ústupek že je zradou a nepřipadá tedy vůbec v úvahu. Zajímavé je, že skoro žádnou roli přitom nehrálo slovenské bratrství obou národů. Češi byli v tomhle směru tradičně zaměřeni na velkého ruského bratra, zatímco Poláci se svou komplikovanou a mnohdy nešťastnou státností Rusy upřímně nesnášeli (což do jisté míry trvá dodnes). Poláci za Velké války váhali, zda se nepřidat k Němcům, což vedlo k velké nedůvěře k nim mezi Čechy. Ti

byli proto přesvědčeni, že Dohodové mocnosti tohle zakolísání Polákům nezapomenou, a naopak vezmou v úvahu velké oběti československých legií a odmění nás spravedlivým přičtením celého Těšínska. Jak ale dále uvidíme, máloco má v politice tak malou cenu, jako včerejší zásluhy...

V celém sporu přitom šlo o hodně – a to nejen politicky. Velkou roli tu hrály i zájmy hospodářské, protože na Těšínsku se nacházela velká uhelná pánev, rozvinutý průmysl a také bohumínsko-košická dráha, tehdy jediné železniční spojení Českých zemí a východního Slovenska.

Oba státy tedy měly silné důvody o Těšínsko usilovat, oba se však nacházely v komplikované situaci. Společně měly to, že šlo o státy nově ustavené, které musely právo na svou samostatnost potvrdit v praxi.

Československo bylo v kuriózní situaci, kdy vítězná strana – sociální demokracie – vedla vládu a současně byla proti této vládě nejsilnější opozicí (nacházela se těsně před rozdělením na tradiční sociální demokracie a komunisty, kteří proti vládě vystupovali s argumentem, že je třeba u nás zavést vládu sovětů). Armáda ještě nebyla dobudována, nemalá část legionářů z Ruska teprve nedávno přijela domů nebo byli dokonce ještě na cestě. Vojenské síly poutala nejistá situace na Slovensku po ukončení nedávného konfliktu s Maďarskem, kde navíc stále hrozil návrat císaře Karla k moci, což by nepochybně vedlo k eskalaci snah o opětovné připojení Slovenska k Maďarsku.

Polsko bylo zapleteno ve válce se sovětským Ruskem, jehož vojska postoupila až k Varšavě a vážně hrozilo, že se polský stát zhroutí. Přes naléhání Dohody mu Československo nebylo schopno vojensky pomoci, protože bolševická část sociální demokracie paralyzovala jakékoli aktivity proti sovětské moci. I zásilky vojenského materiálu musela čs. vláda Polákům dopravovat tajně, přes Slovensko, protože železničáři takové vlaky vypravené z Česka odstavovali a odmítali je vpustit na koleje. Ani tohle Poláci Čechoslovákům nezapomněli a dodnes část jejich historiků tvrdí, že jsme v Těšínské krizi využili stav nejvyšší nouze, v němž se tehdy Polsko nacházelo. Místo na Československo se Polsko začalo orientovat na Maďarsko, v němž vidělo partnera, s nímž by mohlo dosáhnout územních zisků na úkor Slovenska. Poláci se v té době navíc odvrátili od záměru pořádání plebiscitu na Těšínsku, protože si zjevně uvědomili, že by v jeho důsledku mohli získat mnohem méně, než doufali získat vyjednáváním.

Situace na sporném území byla velmi dramatická, mezi znesvářenými stranami probíhaly vzájemné ozbrojené útoky a docházelo k teroristickým činům, takže koncem května zde byl vyhlášen výjimečný stav a začátkem července dokonce vojenská diktatura.

Za této situace se – v podstatě na vlastní pěst – chopil iniciativy čs. ministr zahraničí Edvard Beneš. Neudělal to poprvé a zdaleka ani naposledy, jak si v závěru článku ještě ukážeme. Jako čs. zástupce na mírové konferenci v Paříži dobře viděl, že Spojenci jsou už unaveni neustálým a z obou stran vlastně naprosto stejným argumentováním v otázce Těšínska a

přejí si ji konečně rozřešit a uzavřít. V Polsku přitom viděli přirozenou hráz chránící Evropu před sověty a současně oddělující Rusko od Německa, jejichž spojení v budoucnu se obávali. Současně si uvědomoval, jak by získání celého Těšínska silně zkomplikovalo už tak složitou situaci s národnostními menšinami žijícími v republice. Vždyť na Těšínsku žily další statisíce obyvatel polské a německé národnosti, a dále Slezanů (Šlonzáků) tíhnoucích tradičně k Němcům. To si naopak uvědomovali čeští Němci, kteří v tom viděli možnost posílení svého vlivu, a proto v této otázce zastávali stejné stanovisko jako národní demokracie Karla Kramáře, která nejhlasitěji volala po neústupnosti s cílem získat pro republiku celou spornou oblast.

Beneš byl přesvědčen, že jde o marné snahy a že není jiného řešení než Těšínsko rozdělit. Přitom mu šlo samozřejmě o to, aby se tak stalo za podmínek pro nás co nejvýhodnějších. Vyžádal si proto souhlas čs. vlády k tomu, aby rozhodnutí o rozdělení bylo svěřeno Nejvyšší spojenecké radě, od jejichž zástupců si před tím vyžádal ujištění, že výsledek nebude pro Československo horší, než navržený plán rozdělení. 10. července podepsal s polskými zástupci prohlášení, že souhlasí s rozdělením Těšínska na základě rozhodnutí mezinárodní arbitráže. Nejvyšší rada pověřila stanovením hranic mezi Polskem a Československem na Těšínsku konferenci velvyslanců spojeneckých zemí, jejíž závěr byl pro čs. stranu uspokojivý. Československo získalo více než zaručovala původní demarkační čára, konkrétně více než polovinu sporného území a skoro 70 % jeho obyvatelstva (šlo o bezmála 300 tisíc lidí). Z hospodářského hlediska jsme získali uhelný revír a bohumínsko-košickou železnici, které původní demarkační čára rozdělovala.

K definitivnímu rozhodnutí spojenecké konference o rozdělení Těšínska došlo 28. července roku 1920, tedy před sto lety. Polsko se s ním nikdy nesmířilo a jakmile uzavřelo mír se sověty, chtělo otázku dělení Těšínska opět otevřít. To se mu sice nepodařilo, generace jeho představitelů se této myšlenky ale nevzdaly a šanci uviděly koncem třicátých let, což je už ale jiná kapitola. Vztahy obou států tak po celé meziválečné období zůstaly chladné a zlepšily se až umělým sbratřováním ve druhé polovině minulého století, kdy oba byly součástí sovětské říše.

Žádné nadšení nezbudila dohoda o rozdělení Těšínska ani v Československu. Benešův postup byl podroben zdrcující kritice, bylo mu vyčítáno, že si pro tak důležitou otázku nevyžádal stanovisko parlamentu. Zejména bývalý premiér Kramář, který byl rovněž čs. zástupcem na mírových jednáních v Paříži a stanovisko Spojenců dobře znal, dohodu silně kritizoval, a jeho spolustraníci z národní demokracie Beneše dokonce označili za zrádce české věci, kterého je třeba svrhnout. Dohodu odsoudili i zklamání čeští Němci.

Přes tyto výtky zůstal Edvard Beneš ministrem zahraničí nepřetržitě v patnácti (!) vládách, včetně té, které předsedal, a svůj úřad zastával 17 let, tedy až do svého zvolení prezidentem republiky. V této dlouhé době, ale i potom, jako prezident, učinil několik dalších rozhodnutí s dalekosáhlými důsledky, o nichž se

kritikové domnívají, že k nim neměl oprávnění, a to buď z ústavního nebo prostě z morálního hlediska. Od podpisu vojenské smlouvy s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců (1920), přes přijetí Mnichovské dohody (1938) po přijetí demise demokratických ministrů (1948), abychom uvedli alespoň ty nejznámější. Je samozřejmě obtížné hodnotit, jak by se situace vyvíjela, kdyby tehdy postupoval jinak, já se však domnívám, že vždy měl na mysli blaho našeho státu a jeho obyvatel, a že svými – mnohdy jistě nelehkými – rozhodnutími sledoval vždycky tento cíl. Bez podpisu smlouvy s Jugoslávií by nevznikla Malá dohoda, významná hráz proti maďarské iredentě, bez přijetí Mnichova by se republika možná změnila v jedno velké krvavé bojiště, aniž by pro nás spojenci hnuli prstem, bez přijetí zpackané demise ministrů demokratických stran by tady nejspíš vypukla občanská válka, na kterou byla ozbrojená pět dělnické třídy – Lidové milice – dobře připravena. Ale to jsou jen úvahy a samozřejmě není vyloučeno, že věci by dopadly jinak – třeba naopak mnohem lépe. Pokud jde o hlavní téma tohoto článku, rozdělení Těšínska, tady pro republiku její zahraniční ministr asi dosáhl maxima možného. Tak o tom v Budování státu mluví i zastánce jeho postupu Ferdinand Peroutka. A abychom nebyli nevďeční, vzpomeňme i Masarykovo *Bez Beneše bychom republiku neměli!*

Z filatelického hlediska nám ta dávná krize dává řadu možností, jak ji dokladovat. Dochovalo se mnoho celistvostí s plebiscitními známkami, u nichž do písmene platí úměra, že čím jsou krásněji vyplacené, tím víc je jasné, že jde o filatelistické výrobky, často dokonce silně pře frankované. Zajímavější je firemní korespondence, zejména ta podaná na poštách v menších obcích. Některé podniky přitom v průběhu posunování demarkačních linií měly provozy střídavě na české nebo polské straně, což lze rovněž jejich celistvostmi doložit. Pokud používaly perfiny, mohou se vyskytnout na známkách obou států. Za pozornost samozřejmě stojí i korespondence související s činností plebiscitních komisí. Ta nebyla jen jedna, ale, jak jsme si ukázali, byly ustaveny tři – po jedné v každém z obou států a pak komise mezinárodní. Rozlišit, zda odesílatel byl členem té či oné je zajímavý úkol pro toho, kdo by na toto téma chtěl sestavit třeba exponát.

Pohraniční spory s Polskem se neomezovaly jen na oblast Těšínska a neprobíhaly jen v roce 1920. My jsme ale dnes chtěli připomenout tento konkrétní, od jehož formálního konce právě uplynulo sto let. S arbitrážním rozhodnutím spojenecké konference tehdy nebyla spokojena ani jedna ze stran. Spor proto zatížil vztahy obou zemí na další desítky let – a v regionálním rozměru je vlastně do jisté míry zatěžuje dodnes. ■

Poznámka autora:

Článek jsem připravil jako připomínku k jubileu těch dávných – a často značně dramatických – událostí, které přes svůj v podstatě regionální rozměr zasáhly do mezinárodní politiky, a to nejen bilaterální – zabývala se jimi i řada světových státníků. Volil jsem přitom jednoduchou formu nepřetíženou detaily. Ty zájemci nalezou např. na www.theses.cz/id/3223/za/STAG86399.pdf

Komise pro plebiscit na Těšinsku.

Typický „úřední“ dopis Plebiscitní komise, ve skutečnosti obálka s pestrou frankaturou, orazítkovaná z ochoty a poštou neprošla (výplatné v místě činilo 30 h, vylepeno je 4,05 Kč).

Rovněž pestře, tentokrát ale správně vyplacený dopis odeslaný pracovníci české delegace vládnímu úředníkovi.

Podniky používaly perfinované známky i v plebiscitním období, a to vydání bez přetisku i s přetiskem SO 1920. Nahoře perfin H.M. (H. Mendelsohn, Bohumín) na dvouprásce se spojenými typy spirál. Dole perfin FSE/AG (Freistädter Stahl- & Eisenwerke, A.G., Fryštát - Karviná) na polské známce, tedy z období, kdy toto území dočasně spadalo pod polskou správu (je znám i na čs. známkách).

